

*Kõige kergemini unustab armastuse
see, kes on hirmul oma naha pärast.*

21 Hästi mõeldud ja täielikult ebaõnnestunud

Eelmises peatükis näitasin, milles seisneb konflikti õige lahendamine. Võtan endale tõepoolest õiguse pidada lahendust kas õigeks või valeks. *Valed* on minu pilgu läbi kõik lahendused, mis ei vasta esiteks otsustajate eesmärkidele ja on nõnda äratuntavad selge ebaõnnestumisena; teiseks teevad probleemist vabanemise asemel seda hoopis suuremaks ning kolmandaks lähevad vastuollu põhiliste eetiliste väärtustega. *Õige* on niisiis tulemus, mida kogetakse kui edu; tulemus, mis probleemi – niipalju kui see on hõlmatav – lahendab ja mis on eetilisest seisukohast õigustatud.

Siinkohal analüüsiksin üht katset konflikti lahendada, mille tagantjärele kirjalikult dokumenteeris üks õpetaja, ning mu hinnangul oli lahendus vale. Näide pärineb kogust, mille koostas seitsmekümnendate aastate alguses Zürichi ülikooli uurimisgrupp. Oluline oli selgitada välja üldhariduskoolide õpetajate tegelikud koolitusvajadused, seepärast oli Zürichi õpetajaskond palutud peegeldama oma igapäevast koolielu ning anonüümselt kirjeldama kriitilisi otsustusolukordi, millest neil oli tulnud jagu saada.

Kõigepealt palun vabandust tundmatult kolleegilt, et muudan teoreetilise arutluse objektiks ühe tema spontaanse teo, mille elu ise tekitas. Soovin enda väljavabandamiseks juhtida tähelepanu järgnevale. Esiteks on ta „juhtum“ sedavõrd klassikaline, et vaevalt leiaksin paremat näidet demonstreerimaks, kuidas õpetaja soovib parima kavatsusega kõige paremat – ja kukub sellele vaatamata läbi, sest aluseks võetud teooria on vale. Teiseks, teadlikult ei mõista ma kohut mulle tundmatu õpetaja, vaid üksnes ta juhtumi üle, nagu me seda ta kirjelduse kaudu läbi elame. Kui tahaksin õiglaselt hinnata õpetajat kui inimest, peaksin teda tõesti tundma ja talle endale sõna andma. Kolmandaks tunnistan avameelselt, et tegin, jumal paraku, oma tegevuse algusaastail oluliselt suuremaid vigu. Ja nii arvan, et tal on samamoodi läinud kui minul: inimene õpib kogemuse kasvades ebaõnnestumistest ja jõuab aegamööda tõeni.

Järgnevalt õpetaja jutustus:

„Rolf ja Fred on minu klassi kõige nõrgemad õpilased. Nad mõlemad on juba klassikursust korranud, tundi aga suudavad ikka vaevaliselt jälgida. Nüüd kaebasid klassikaaslased, et mõlemad olid orienteerumisvõistluste ajal (lihtne võidujooks neljastes gruppides) metsas sigarrette suitsetanud. Räägin juhtunust

klassiga. Esmajärjekorras ei mõisteta hukka suitsetamise tõika (kuna peaaegu kõik on juba ükskord suitsu teinud), vaid mõlema kaasõpilase ebaseltsimehelikku ja ebasportlikku käitumist. Klass määrab, et kummalgi poisil tuleb järgmise väljasõidu ajal teha koolimajas kolleegi järelvalve all kirjalikke töid.

Õhtul helistab mulle Fredi ema ja selgitab, et sigaretid olevat ostnud Rolf ja tema poisil polevat mingit süüd. Emale olid juhtunud teada andnud kaasõpilased. Selgitan, et laita tuleb mõlema poisi käitumist. Et aga teadsin, et Rolfi käsutuses on liiga palju taskuraha, helistasin veel ta emale ning soovitasin tal pidada mõistlikku järelevalvet. Järgmisel hommikul koputatakse tugevasti klassitoa uksele. Seal seisab väljakutsuv ja vihane Rolfi isa ja küsib õige ebaviisakal toonil, mis on õieti lahti. Fred olevat ta poega (peksu ähvardusel) sundinud sigarette ostma. Selgitan, et juhtum on minu jaoks lahendatud. Nüüd pahandab isa sellepärast, et ta pojaga olevat ebaõiglaselt ümber käidud. Soovitan tal teemat käsitleda mingil muul ajal, sest tundi ei tohi segada, ning ei tee ta etteheidetest ja esinemismaneerist välja. Rolfi isa pahameel saab aga sellest õhutust. Ta pöördub hüvasti jätmata minekule ning hõikab seejuures, et räägib minuga „teises kohas“, kui mulle siin ei sobi.“

Ühtäkki torkab silma, et olukord on lõpuks võrreldamatult keerukam kui alguses. Suhteliselt tühisest asjast, kui paar poissi metsas suitsu tegid, kasvab välja olukord, millega on juba raske toime tulla: kaks poissi jäetakse kooli väljasõidult kõrvale, nende suhe klassiga on märkimisväärselt häiritud, nii mõlemad poisid kui nende vanemad on jagunenud nüüd omavahel kahte leeri, lõhutud on üksmeel õpetaja ja poiste vanemate vahel ning juhtum ähvardab kanduda kooli juhtkonnani. See kõik on selge märk valest probleemile lähenemisest.

Mõningate ütluste põhjal võime järeldada, et õpetaja oli väljaõppe saanud kuuekümnendatel aastatel, ajal kui pedagoogide ringis olid märksõnad „demokraatia koolis“ ja „klass kui demokraatlik harjutustander“. Vastavalt sellele laseb ta – vähemalt esiplaanil – lahendada probleemi „rahvakogul“ ning teeb klassist kohtu. Sealt väljend „klass määrab ...“.

Sellele on vastuväited kahel tasandil: esiteks *läbiviimise viisi* suhtes, seejärel aga – ja ennekõike – *konfliktilahendamismeetodi enda* suhtes.

Mudel, mida meie õpetaja rohkem või vähem silmas peab, on meetod, mida õigusriigis õigusrikkuja suhtes rakendatakse umbes niisuguses järjekorras: eksimused või kuritegud → kaebus → uurimine → süüdistus → kohtuistung, k.a kaitse → otsuselangetamine süüdimõistmise ja võimalike karistuste kindlaksmääramisega → apellatsioonivõimalused → karistuse täideviimine → armuandmise võimalus.

Pole juhus, et meie näites jääb kõrvale kõik, mida näeb riik ette *kaebealuse heaks*: uurimine, mis väärriks oma nime, kaitse, apellatsioonivõimalus ja võimalik armuandmine. Minu arvates väljendab see kõik õpetaja ja klassi ebateadlikku hoiakut kahe poisi suhtes: põhiliselt on nad juba ülesandmisega süüdi mõistetud

ning oluline on veel ainult tuntava karistusega näidata, kes on tugevam. Seetõttu ei tule õpetajale ka mõttese, et õigusriigi kohtumenetluses ei tohi kaebajad ja otseselt asjassepuutuvad inimesed ise olla kohtunikud ega siis veel isegi – nagu juhtub siin – karistusest kasu lõigata. Mõlemad noorukid on ju istuma jäänud ning tulnud seetõttu klassi teatud määral võõrkehadena, niisiis paiknevad sotsiaalses mõttes äärealal. Nii et klassile meeldibki rohkem, kui neid kooliekskursiooni ajal kaasas pole. Määratud karistus räägib ühemõttelist keelt.

Mõtlemisainet pakub ka ülepaisutatud karistuse määr: kumbki ei tohi kaasa teha kõige ilusamat asja, kooliekskursiooni. Selle asemel peavad nad tegelema täpselt sellega, millega nad saavad hakkama kõige halvemini („*Rolf ja Fred on minu klassi kõige nõrgemad õpilased*“) ning mida ka ilmselt kõige rohkem vihkavad – kirjalike töödega. Peale selle hakkavad nüüd ka veel teised klassid vaatama neid kui süüdlasi ning neid häbistama. Minu arvates ei anna selline karistus tunnistust niivõrd süü määra, kui võrd ainult üksi kohtumõistjate hukkamõistu määra kohta.

Olemasoleva informatsiooni põhjal oletan ka, et õpetaja ja klassi vahel on mõlema poisi vastu liit, mida osalised endale vaevalt teadvustavad, see viib olukorrani, kus klass täidab alateadlikult õpetaja ootusi ning teiselt poolt tähendavad klassi otsustused kaitset õpetaja jaoks. See on teatud võimunäitamise vorm, mille vastu pole võimalik peaaegu midagi ette võtta ja mis seetõttu teeb mõistetavaks Rolfi isa suure meelepaha. Üldse on õpetaja väljendumises konfliktiosaliste suhtes teatud jahe distants („*Selgitan, et laita tuleb mõlema poisi käitumist*“ – „... soovitsin tal pidada mõistlikku järelevalvet“ – „*Selgitan, et juhtum on minu jaoks lahendatud*“ – „*Soovitan tal teemat käsitleda mingil muul ajal, sest tundi ei tohi segada, ning ei tee ta etteheidetest ja esinemismaneerist välja*“), mida on võimalik tunnustada ka positiivselt kui üleolekut ja tugevust, mida konfliktiosalised aga sellele vaatamata kogevad kui võimunäitamist ning mis neid vastavalt abituks teeb. Kusagil pole märkigi sellest, et õpetaja võiks näidata mõistmist teiste tunnete vastu, ning kusagilt ei aimdu, et ta ise võis midagi valesti teha või koguni probleemi sellise ulatuse ise põhjustada.

Peaaegu siinjuures õpetaja valitud meetodit tervikuna põhimõtteliselt vääraks. Alternatiivi väljatoomiseks luban endale korraldada käesolevat juhtumit puudutava fiktiivse jutuaajamise järgmiste isiksuste vahel: Heinrich Pestalozzi, Alfred Adler¹, Ruth Cohn², Thomas Gordon³.

Pestalozzi: Mu armsad sõbrad, kindlasti tunnete te mu „Uuringuid“, kus ma olen selgitanud, et demokraatia ei tähenda võimust loobumist, vaid on valitsemise

¹ Alfred Adler (7. II 1870 – 28. V 1937) – austria psühholoog ja psühhiaater. – Tlk.

² Ruth Cohn (27. VIII 1912) – Saksa päritolu psühholoog, teemakeskse interaktsiooni teooria rajaja. – Tlk.

³ Thomas Gordon (11. III 1918 – 26. VIII 2002) – ameerika psühholoog. – Tlk.

vorm. Seepärast on demokraatial ühiskondlikus seisundis täiesti selgelt oma koht, mistõttu tema mehhanismid – nagu näiteks kohtumenetlus – pole kohased ühelgi sellisel juhtumil, millele peaks kuju andma kõlbeline seisund. Koolis on meil tegemist selgelt niisuguse juhtumiga, kuna siin on esmatähtis kasvatus. Ja õigest kasvatuses saab rääkida ainult seal, kus on üldine püüd lahendada konflikte kõlbelisel tasandil. Või näete teie seda teisiti, härra Adler?

Adler: Mitte mingil juhul. Olen eluaeg juhtinud tähelepanu sellele, et võimunäitamisega õhutatatakse asjassepuutuvates inimestes alaväärsustunnet, mistõttu nad kompenseerivad seda siis omapoolse võimunäitamisega. Sel moel konfliktid teravnevad, mida me ju ka oma näites selgelt näeme. Oletan, et mõlemad noorukid haarasid sigarettide järele, et näida – vähemalt omavahel – suure ja täiskasvanuna, niisiis et kompenseerida tähtsuse ja üleolekupüüdega alateadlikult oma alaväärsustundeid. Paistab, et õpetaja neid seoseid ei tunne, sest see, mida ta käsib või võimaldab, ainult suurendab mõlema alaväärsustundeid veelgi: nad seisavad kaebealustena terve klassi ees ning on sellega häbistatud. Ja selle iseäraliku karistuse kaudu tunnevad nad väga selgelt, et neid õigupoolest ei taheta.

Gordon: Saan teie mõlemaga, härra Pestalozzi ja härra Adler, ainult nõustuda: isikute konflikte ei saa lahendada võimuga, sest see annab meile alati võitja ja kaotaja.

Cohn: See on ka põhjus, mis pärast mina oma teemakeskse interaktsiooni meetodi raames hääletada ei lase. Hääletamine ja sellega enamuse otsus väheemuse vastu on õige küll riigis, sest midagi paremat teha pole võimalik. Koolis on aga enamasti ka paremaid võimalusi ning seepärast mõjub kõik „demokraatlik” võõrkehana. Kui kogukonnas kerkivad esile konfliktid, tuleb nimelt vaeva näha ja niikaua koos lahendust otsida, kuni kõik osalised suudavad nõustuda. Olgu lisatud, et see on sageli keeruline, eriti alguses. Aga kui grupi kõik liikmed regulaarselt kogevad, et nende tundeid, vajadusi ja soove võetakse tõsiselt, kasvab nende valmisolek teistele vastu tulla ning egoistlikest seisukohtadest loobuda. Meie näite õpetajal on täiesti õigus, kui ta klassi probleemi lahendamisse kaasab, ja sooviksin, et sellest kujuneks reegel. Aga ta ei tohiks mingil juhul juhtida kõnelust nii, et see viib välja süüdlaste leidmise ja karistamiseni.

Gordon: Nimelt oleks tähtis, et iga õpilane kuulaks ennast ja vahendaks, kuidas *tema* on olukorda kogenud ja mida selle juures tundnud. Selles vanuses õpilased on ehtsateks minasõnumiteks täiesti võimelised, kui neid õigesti sellele juhatada. Nimetatud võimet tugevdab eriti see, kui õpetaja kõiki – eriti mõlemaid pahategijaid – siiralt, nimelt aktiivselt kuulab. Siis tekiks viimastes ka julgus kaasõpilastele öelda, mis nende sees toimus, kui nad otsustasid suitsetada. Alles selle põhjal on siis ka võimalik saavutada sellise kõneluse eesmärk: nimelt mitte

mingil juhul süüdlaste nimetamine ja karistamine, vaid juhtunu mõistmine ning abi tuleviku tarvis.

Cohn: Täiesti konkreetselt laseksin ma õpilastel ringis istuda ja oleksin ise samamoodi ringis osaline. Siis annaksin neile kõigepealt järelemõtlemiseks küsimuse: kuidas kogesin mina orienteerumisjooksu? Kui selline kõnelusvorm oleks klassis sisse harjutatud, ei väljendaks nad enam ka mingeid oletusi teiste kohta, vaid kontrolliksid ausalt ennast ja annaksid päris siira vastuse. Ka oleks siis mõlemal poisil, Rolfil ja Fredil, võimalus jutustada avameelselt, kuidas neil on läinud.

Pestalozzi: See on nimelt kõlbeline vaim: tõe nimel nähakse ausalt vaeva ja ei lahkuta armastuse rajalt ka siis, kui kõik ei lähe nii, nagu soovitud.

Adler: Täpselt. Asi on kogukonnatunde arengus. See on võimalik ainult siis, kui võim mängust välja jäetakse ning üksteisele lõpuks abiga toeks ollakse.

Gordon: Seepärast olen ma ju ka kaotuseta konfliktilahendusmeetodi, jah, ma ei ütleks otse, et leiutanud, rohkem avastanud.

Pestalozzi: Siin on teil teadagi õigus, sest kasvatuslikult ei saa kuidagi midagi leiutada, vaid kõiges, mida tehakse – kogu kunstis –, tuleb juhinduda inimloomusest. Meie näide on õieti tõend sellest, et viis, kuidas õpetaja probleemidega ümber käib, ei vasta inimlikule loomusele, sest ta põhjustab oma tegevusega ümberringi ärevust ja hukkamõistu. Härra Gordon, olen veendunud, et teie oma meetodiga, mida ma kahjuks oma eluajal ei tundnud, saavutate viimaks üldise üksmeele ning armastus tuleb tagasi.

Cohn: Mitte ainult seda, ka mõistmine muutub paremaks ning alles siis saab probleemi päriselt lahendada. On ju ilmselt üsna selgeks saanud, et probleem ei seisne lihtsalt kahe poisi suitsetamises või ebasportlikkuses, nagu arvab õpetaja, vaid mõlema sotsiaalses tõrjutuses. Sellega on kõik – õpetaja ja õpilased – kogu probleemis osalised ja vastutavad seepärast probleemi lahendamiseks antava oma-poolse panuse eest.

Adler: Seepärast on ju ka määratud karistus nii vale: see varjutab tõsiasja, et antud konflikt on *kõigi* probleem, ning *jätab* mõlemad poisid *ilma* igasugusest *julgusest*, kusjuures nende tegelik probleem – sotsiaalne isolatsioon – suureneb. Mõeldagu ometi, kui võrd seovad õpilasi tulevikus omavahel paljud ühised kogemused, mis kooliekskursioonilt kaasa saadakse, ning kuidas nüüd mõlemad süüdimõistetud on sellest kogukonda tugevdavast seotusest välja arvatud. Seepärast oleks vaja teha vastupidi: et klass mõistab ja võtab tõsiselt tegelikku probleemi, peaks mõlemale poisile *julgust andma*. Ja julgust saavad nad ainult sel juhul, kui nad võivad end tulevikus tunda rohkem osana kogukonnast, nimelt *omaksvõetuna*.

Gordon: Seal nähtub nimelt, et igal konfliktil on sügavam mõte. Konfliktid teevad nähtavaks haiged kohad. Ning kui neile õigesti läheneda, kasvab sellest välja tõeline võit.

Adler: Täiesti õige, ja võit seisneb nimelt selles, et kõigis kasvab kogukonnatunne. Meist, inimestest, saavad head inimesed ainult kogukonnas ...

Pestalozzi: ... mis näitab just, et mingil juhul ei tohi samastada kogukonda ja ühiskonda. Kogukonnas on oluline loomuliku seisundi ja kõlbelise seisundi vastastikune mõju ning seal on võetud vaatluse alla alati üksikisik kokkupuutes konkreetsete kaasinimestega. Ühiskond käsitleb inimest aga kollektiivsest aspektist ega huvitu tegelikult üksikisikust kui isiksusest.

Gordon: Jah, ja kui te räägite üksikisikutest, siis pole siin sellega ju mõeldud ainult üksikuid õpilasi, vaid ka õpetajat. Tema suur traagika seisneb veendumuses, et tal tuleb kõike külmalt ohjes hoida ja tundeid mitte näidata. Konflikti selline lahendamine, nagu me siin soovitame, vähendaks ka õpetaja koormat. Tema meelest peab ta ju kõigi ja kõige vastu võitlema. See ka isoleerib teda ning teeb ta vastasteks inimesed, kes võiksid olla ta suhtes hoopis sõbralikult meelestatud.

Adler: Sellist võitlevat hoiakut on väga selgelt näha ta külmast tõrjuvast hoiakust Rolfi isa pahameele suhtes.

Gordon: Mõõnan, et sellises olukorras läheb vaja küllalt kiiret otsustusvõimet. Aga kui õpetaja oleks teadnud, et inimese iga vihapurse on kõige selgem märk täielikust abitustundest, siis oleks ta noomimise asemel saanud Rolfi isale näidata, et ta mõistab viimase raevu.

Cohn: Jah, kõrvalekalletel on nimelt ka siin oma eesõigus, ja pole tark vihast isa minema saata, kuna tundi ei tohi segada.

Gordon: Kui ta oleks õppinud aktiivset kuulamist, oleks ta võib-olla vastanud: „Näen, et juhtunud on midagi sellist, mis ajab teid väga vihale ja te tahaksite selle minuga selgeks rääkida.“ Siis oleks juba isa tundnud, et teda võetakse tõsiselt, ning oleks ise vastu tulnud, et asja rahus mingil muul ajal koos selgitada.

Pestalozzi: Loomulikult pole asi sõnade valikus, vaid vaimus, mis sõnades väljendub. Sõnad on tühi kõmin, kui need ei ole kantud siirast inimlikkusest, tõest ja armastusest.